

Öztürk, D. C. (2022). Hayvanlarla İlgili İnanışlar ve Toplum Etkileşimi: Anadolu Örneği. *Kadim Akademi*

SBD, C. 6/2, s. 201-211

DOI Numarası/DOI Number: 10.55805/kadimsbd.1181028

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

Makale Başvuru Tarihi / Application Date: 27.09.2022

Makale Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.12.2022

HAYVANLARLA İLGİLİ İNANIŞLAR VE TOPLUM ETKİLEŞİMİ: ANADOLU ÖRNEĞİ¹

BELIEFS ABOUT INTERACTION OF ANIMALS AND SOCIETY: ANATOLIAN EXAMPLE

Dilara Can ÖZTÜRK^{2*}

ÖZ: Dünya vatandaşı olarak varlığını insan toplumu içinde ve dışında sürdüren hayvanlar, inanışlarda oldukça büyük bir yere ve öneme sahiptir. Bu konuda birçok araştırma olmasına rağmen Türkiye'deki literatürün eksikliğinden dolayı bu çalışmayı yapma gereği duyulmuştur. Bölgeden bölgeye hatta şehirden şehre farklılık gösteren bu inanışların yanı sıra bu tür inanışların tek bir formu veya odak noktası yoktur. Sözelimi bir hayvan bir bölgede kötülüğü temsil ederken farklı bir bölgede uğur getiren bir hayvan veya daha farklı iyi bir anlama sahip olabilmektedir. Dolayısıyla bir hayvana dair tek bir inanış yoktur. İnanışlar sanılanın aksine oldukça fazla ve çeşitlidir. İnsan, bilinç seviyesine ulaştığında "kültür" üretmeye başlamıştır. Zamanla gerçekleşen bir takım doğa olaylarını veya günlük hayatın olağan durumları ile ilk kez karşılaştığında onları açıklamaya ve çevresinde var olan "şeylerin" ne olduğunu anlamaya çalışmıştır. "Anlamlandırmaya" ve "açıklamaya" çalışan insan, anlam veremediği yerde birtakım fikirler yürütmüştür. Yapının oluşumundan sonra ise toplum ve inanış arasındaki ilişkiden dolayı birbirlerini etkilemeye başlamışlardır. Buradan yola çıkılarak yapılan araştırmada etkileşimin toplumdan inanışa olan kısmına odaklanılmaktadır. Burada inanışın toplum hafızasından silinmemesi, varlığını sürdürmek ile birlikte nasıl varlığını koruduğu anlatılmaya çalışılmaktadır. Literatürden yararlanılan bu çalışmada inanışlar, coğrafya ve tarih çerçevesinde analiz edilmiştir. Ayrıca inanış örnekleri de verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hayvanlar, İnanış, Toplum-hayvan etkileşimi

ABSTRACT: Animals, which maintain their existence as citizens of the world both inside and outside human society, have a great position and significance in beliefs. Although there were numerous studies on this subject, there was a need to conduct this study due to the gap in the literature in Turkey. In addition to these beliefs, which vary from region to region and even from city to city, there is no single form or focal point for such beliefs. For instance, an animal may represent evil in one region, while in another region it may bring good luck or has a different good significance. So there is no single belief regarding an animal. Contrary to popular belief, beliefs are plentiful and diverse. Humanity began to produce "culture" when it reached to the level of consciousness. As the time went by, when it first encountered certain natural phenomena or ordinary situations of daily life it attempted to clarify them and understand what the "things" around him were. Human beings, who attempted to "make sense" and "explain", have put forward ideas where they could not make any sense. After the formation of the structure, they began to influence each other owing to the relationship between society and belief. From this point of view, the research focuses on the part of interaction from society to belief. In this study, it was discussed how the belief had been preserved and maintained in the memory of the society and how it had maintained its existence. In this study, which benefited from the literature, beliefs were analyzed within the frame of geography and history. Moreover, examples of beliefs were also provided.

Keywords: Animals, Belief, Interaction of Society-Animal, Anatolia.

¹ Bu makale "Anadolu'nun Geleneksel İnanışlarında Hayvanlar" adlı basılmamış lisans bitirme tezinin özetidir.

^{2*} Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Antropoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, dilaracan.1707917@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8335-7168>

1. GİRİŞ

Geleneksel inanışlarda hayvanlar, uğursuz-uğurlu, doğüstü güçlerle bağlantı kurmaya yarayan veya doğüstü güçler tarafından ele geçirilebilen varlık, tanrı ile bağlantı kurmaya yarayan “aracı” veya “kutsal” olarak yer almaktadır. Sözelimi Karadeniz bölgesinin Rize şehrinde bir inanışa göre sabahleyin ağaçkakan sesini duyan kimsenin bir şeyler yemesi gerektiği yoksa bütün yılının tembellikle³ geçeceğine inanıldığı için duyan kişi yanındaki kimseye duymamışsa bile “ağzına bir lokma ekme at” der. Başka bir örnekte ise baykuşun uğursuz olduğu ve üzerine konduğu eve “bela” getireceğine dair bir inanış bulunmaktadır. Söz konusu kötülüğün özellikle “ölüm” olmasından korkulmaktadır. Diğer yandan hayvanlar sosyo-kültürel olarak nitelendirilebilecek faaliyetlerde de sembolik ve fiziksel olarak bulunmaktadır. Örneğin geleneksel ilaç yapımında, büyü gibi uygulamalarda, tarımsal faaliyetlerde, korunmada ve beslenmede hayvanlar kullanılmaktadır. Geleneksel ilaç yapımında Doğu ve Güneydoğu Asya’da kaplanın son derece iyileştirici bir hayvan olduğuna inanılmaktadır. Dolayısıyla kaplanın kemiğinden dişine kadar neredeyse her bir parçası tıbbi olarak kullanılmaktadır. Diğer yandan Anadolu’da kırık ve yara tedavisi için koyun ve tavşanın taze postundan yararlanılmaktadır. Ayrıca kansızlığa iyi geldiği düşünülen karaciğer tüketilmektedir (Siddiq, 2019, ss. 116-119). Diğer yandan geleneksel inanışların insan davranışlarına etkileri bulunmaktadır. Örneğin “akrebin maviden korktuğuna inanıldığı için eve girmesin diye eskiden insanlar evlerini maviye boyarlardı” (T.Ö.-76) veya “bir karınca bir eve girmişse o karıncanın ev sahiplerine bu evi terk edin demeye çalıştığına inanılır” (M.Ö.-43). Ayrıca geleneksel inanışlar, hastalıkların sebeplerine veya hastalıklardan korunmaya dair birtakım açıklamalar yapmaktadır. Hayvanların yenmesi, şifa için kullanılması, totemlerde kullanılması ve günlük işlerde kullanılmasının yanı sıra genel olarak geleneksel inanışlardaki anlamları “kötülüklerden korunma” ve “kötülüklerden kurtulma” üzerinedir.

202

Araştırma
Makalesi

Genel olarak hayvanlar yardımcı, sadık, kötücül, uğurlu veya uğursuz olarak kategorilendirilir. Bu inanışların sebepleri veya sebep olan olaylar toplumdan topluma farklılık gösterse de inanışlar temel olarak bu şekilde sınıflandırılabilir. Hayvanların bir diğer özellikleri tanrı veya dini inanç bağlamında “kutsal” sayılmalarıdır. Örneğin adak adamak istendiğinde çoğunlukla hayvanlar kullanılır. Çalık Mağarasına giden psikolojik olarak hasta olanlar korkmadan bir gece geçirirlerse cinlerin onları iyileştireceğine inanılır ve bu hasta kadın ise tavuk, erkek ise horoz kesmelidir. Ayrıca Mansur Dede Ziyareti’nde de mezara mum dikilir ve horoz kesilir (Helimoğlu Yavuz, 2017, ss. 268-279). Diğer yandan doğüstü varlıkların hayvanların kılığına girdiklerine dair inanışlar oldukça sık görülmektedir. Doğüstü varlıkların yılan, keçi, oğlak, koyun, kedi ve köpek gibi küçük ve “güçsüz” hayvanların kılığına girdiklerini ama daha çok bu hayvanların bedenlerini kolaylıkla ele geçirebildiklerine inanılır (Helimoğlu Yavuz, 2017, 291).

Bu örneklerden yola çıkılarak bütün bu inançların kaynağı nedir ve neden bu tür inanışlar vardır sorusu sorulmaktadır. Bu çalışma bu soru ile başlamış ve Türkçe literatürün eksikliği fark edilince kaleme alınmıştır. Araştırma boyunca bulgular aktarılmıştır ve son bölümde bütün bulgular ve bilgiler ışığında analiz yapılmıştır. Kısaca çevre ve tarihi arka planın etkisi ile inanışların doğuşu başlamıştır. Buradan hareketle inanışların kaybolması durumu saptanmıştır

³ Bedensel olarak uyumsuzluk.

ancak bunun yanında varlığını sürdüren inanışlar ve yeni inanç sistemine de adapte oldukları görülmektedir. Dolayısıyla kimi inanışın nereden geldiği araştırılması gereken bir konu haline gelmiştir. Çünkü inanışın adapte olması sebebiyle değişim de gözlenmektedir. Bu değişim inanç sistemine, bölgeye ve kültüre göre değişmektedir.

Çalışmanın temelini literatür çalışması oluşturmuştur. Bununla birlikte kendi tecrübelerimizin yanında Mardin, Gaziantep, Adıyaman, Diyarbakır ve Rize bölgelerinden olmak üzere toplam 9 kişi ile görüşme yapılmıştır. Bu görüşmeler online ve yüz yüze olmak üzere iki şekilde yapılmış ve görüşmeciler bilgilendirilerek ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Görüşmeci söylemleri isim ve soy isim baş harfleri ve yaşları ile cümle sonunda belirtilmiştir. Son olarak, bu çalışmada hayvanlar sınıflara göre ayrılarak çalışılmıştır. Bunun sebebi konuyu bu şekilde çalışmanın daha kolay ve anlaşılır olmasıdır. Türlerin tespiti ise literatür taramasına göre temsilîyet özelliği taşıyan verilerin kullanımına dayanmaktadır.

2. BULGULAR

2.1. Memeli Hayvanlar

2.1.1 Deve: Türk mitolojisinde alp simgesi olarak geçen deve Dede Korkut hikayelerine kahramanların güç gösterisi için yendikleri bir hayvan olarak geçmektedir (Çoruhlu, 2002, s. 146). Ayrıca Müslümanlara göre deve kutsaldır ve Kurban Bayramı'nda (dini bayram) kesilmesi en hayırlı olan hayvandır. Bu hayvana iyi davranılması gerekir ve hatta “deve sidiği” içmenin şifalı olduğuna inanan kesimler de bulunmaktadır (Atmaca, 2011). Diğer yandan Alevi inancında uğursuz olarak görülen bir hayvandır. Devenin yersiz biçimde bağırmasının ölümün habercisi olduğuna inanılmaktadır ve şeytanın suretine girebilen bir hayvan olarak inanışlarda geçmektedir (Türkdoğan, 2019, s. 67).

2.1.2 Köpek: Türk inanışında rüyada köpek görmenin kendisinin veya ailesinden birinin ölümün habercisi olduğuna inanılır (Ersoy, 2002, s. 4). Ayrıca köpeğin uluma biçimi, yeri ve zamanına göre ölümün haberini verdiğine inanılmaktadır (Örnek, 1971, s. 16). Diğer yandan deprem gibi doğa olaylarını önceden hissedebildiğine inanılmaktadır.

İç Anadolu Bölgesinde siyah köpeklerin tehlikeli olduğuna ve doğaüstü güçlerin silüeti olduklarına inanılmaktadır (Sinmez & Aslım, 2017, s. 212).

Köpek Alevi inancında da çakala benzetilerek uğursuz olarak görülen bir hayvandır. Kafasını gökyüzüne doğru kaldırıp uluması ve bir kişinin kapısının önünde bunu yapmasının ölüm getireceğine inanılmaktadır (Türkdoğan, 2019, s. 65).

Diyarbakır'ın Müslümanlar tarafından alınışında bir köpeğin yardımı olduğuna dair inanış vardır. Aylarca süren bir kuşatma sonuç vermemiş. Ancak bu sırada Halid Bin Velid, üç gün boyunca yemeğinin kim tarafından alındığını öğrenmeye çalışınca bir köpeğin aldığını görmüş kumandan köpeği takip edince köpeğin surlara gelip küçük bir su yolundan şehrin içine girdiğini görmüş. Bu delikten bir insanın da girebileceğini düşünmesi ile askerleri ile birlikte o yolu kullanarak surları aşip içeri girmişler ve şehrin kapılarını dışarıdaki Ordu'ya açılmış ve böylece

savaş kazanılmıştır. Böylece savaş kazanılmış oldu (Helimoğlu Yavuz, 2017, s. 135). Son olarak Şamanizm’de güçsüz Şaman’ın koruyucu ruhu köpektir (Çoruhlu, 2002, s. 58).

2.1.3 Kedi: Bingöl yerel inanışlarına göre kedinin peygamberi, yılandan koruduğu için mübarek bir hayvan olduğuna inanılmaktadır. Bir diğer inanışa göre dört ayak üstüne düşmesinin sebebi de Hz. Ali’nin kedinin başını okşamış olmasıdır (Irmak, 2018). Ancak bunun dışında yine dini inanç sebebiyle kedinin “dokunulmazlığı” vardır. Kedi öldüren kişinin bu günahı için yedi köprü yaptırması gerektiğine dair inanç vardır. Bir başka anlatıya göre bunun sebebinin Hz. Muhammed’in kediye olan sevgisinden kaynaklandığıdır. Bu inanışların yanı sıra kötü ve uğursuz olduğuna da inanılmaktadır. Ayrıca kara kedinin uğursuzluk getireceğine dair bir inanış vardır ve kara kedi görüldüğü zaman kişi saçını tutarsa ona bakabilir. Ama o an üç kere saçını çekmesi lazım ki uğursuzluğu kişiye etki etmesin. Kara kedi inanışına Şaman inancında da rastlanmaktadır, Şaman mitolojisinde bulunan Kamos’un zaman zaman kara kediye benzediğine inanılmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde de Çarşamba günü görülen kara kedinin felakete veya ölüme yol açacağına dair bir inanış bulunmaktadır (Siddiq, 2019, s. 110). Ayrıca kedinin nankör olduğuna inanılmaktadır ve bir evin yıkılması durumunda ilk olarak evi kedinin terk edeceği söylenir. Yine İslam inancında kedinin içtiği suyun kirli sayılması dolayısıyla abdest alınması uygun olmaz (Çoruhlu, 2002; Eyuboğlu, 1998, s. 164).

2.1.4 Kurt: Mardin’de bölgenin inanışlarına göre, dişi kurdun koruyuculuğu vardır. Bu inanış kurdun gücü, kuvveti temsil etmesinden kaynaklanan bir inanıştır. Türk inanışında rüyada kurt görmenin kendisinin veya ailesinden birinin ölümünün habercisi olduğuna inanılmaktadır (Ersoy, 2002, s. 4). Alevi inancında da kutsanan ama aynı zamanda korkulan bir hayvandır. Aşık kemiğinin nazardan ve kötü ruhlardan koruduğuna inanılmasının yanı sıra Türk mitlerinde geçen Bozkurt gibi kurttan türeme efsaneleri de anlatılmaktadır (Türkdoğan, 2019, ss. 61-62).

2.1.5 Koyun: Eski Türk inançlarında Gök Tanrıya sunulan kurbanken günümüz İslam inancında da kurban olarak en çok kullanılan hayvandır. İslamiyet’ten sonra barış, huzur ve sükunetin simgesi olan koyun, bolluk ve bereketin de işareti sayılmaktadır (Çoruhlu, 2002, s. 150).

2.1.6 Keçi: Keçi derisinden yapılan “def”in duvara asılmasıyla kötü ruhların evden uzak duracağına inanılmaktadır. Bu yüzden bir tür korunma ritüeli olarak uygulanmaktadır (Özen & Yüksel, 2014). Dağ keçisi de Alevi inancında kutsal olarak görülen hayvanlardandır ve onu öldürenin Kerbala’da katliam yapan Yezidilerden farksız olacağına inanılmaktadır (Türkdoğan, 2019, s. 61).

2.1.7 At: Türk kültürüne göre at yardımcı, kahramanlığa giden yolda “araç”, zarafet, güç ve zaferin temsillerinden oluşur. Topalinoğlu hikayesi anlatıldığında da “at” yine “yardımcı hayvan” rolündedir: Hikâyeye göre bir zamanlar çok becerikli bir baytar varmış. Bu baytarın ününü duyan başka bir köyün beyi, baytarı kaçırmış ve bir daha geri dönmesin diye onu kör etmiş. Oğlu bir gün gerçekleri öğrendiğinde babasının (baytar) atını alarak onu aramaya koyulmuş. Babasını bulduğunda babası çocuğa “sen bu atı, hiç güneş görmeyen bir ahırda altı ay besle sonra da çamur bir tarlada ayağına hiç çamur bulaşmayınca kadar koştur” demiş oğlan bunları yaparak ve zamanı geldiğinde babasını kaçırmıştır. Bu sırada beyin adamları peşlerine düştü. Tam alınacakları sırada baba oğluna “atın sol kulağını ısır” demiş çocuk ısırması ve at

kanatlanıp Dicle'yi uçarak geçmiş ve bu sayede kurtulmuşlardır (Helimoğlu Yavuz, 2017, ss. 217-218).

Hz. Ali Dağı: Bir Alevi inancına göre Hz. Ali'nin atı ön ayaklarını batıya arka ayaklarını da doğuya uzatarak tüm dünyayı kapladığına inanılmaktadır. Ayrıca Hz. Ali Dağı'ndaki ayak izlerinin atın ön ayakları olduğuna dair bir inanış bulunmaktadır. Bu dağda açan bir “Makam Çiçeği” ise Hz. Ali'nin atının terinin damladığı yerde açtığına inanılmaktadır. Ayrıca bu çiçek de kutsal sayılmak ile birlikte kurutularak saklanılmaktadır (Helimoğlu Yavuz, 2017, s. 177).

At nalı, uğurlu olarak görülmele birlikte halk tarafından “batıl inanış” olarak tanımlanmaktadır. Nazara karşı korunma yollarından biri olarak “at kafası”nın ve “at nalı”nın evin girişine asıldığı da görülmektedir (Özen & Yüksel, 2014). Bu tür inanışların yanı sıra Türk inanışlarında rüyada at görmenin ölümün habercisi olduğuna inanılmaktadır. Kişi, rüyasında at sırtında birini görürse o kişinin öleceğine inanılmaktadır (Ersoy, 2002, s. 4). Ayrıca birdenbire atın davranışlarının değişmesi, ön ayakları ile yeri kazıyarak kişnemesi, tepinip huysuzlaşması veya ağlaması, ayrıca ölümün habercisi olarak değerlendirilmektedir (Örnek, 1971, s. 17).

2.1.8 Fil: Budizm ile ilişkiler sonucu fil Türk mitolojisinde de yer almaktadır. Dolayısıyla Türk eserlerinde de fil güç, kuvvet, hükümdarlık, hakimiyet ve yiğitlik gibi kavramların vurgusunda kullanılmıştır (Çoruhlu, 2002, s. 147). Ayrıca Yezidi inanışında filin kutsal olduğuna inanılmaktadır. Son olarak 7 tane filin burnunu yukarı kaldırması sonucunda uğur getireceğine inanılmaktadır. Bu yüzden evde bu şekilde duran fil bibloları kullanılmaktadır.

2.2. Kuşlar

Türk anlatılarında uçabilen varlıkların yaratıcıya ulaşabileceğine dair izler bulunmaktadır. Özellikle Anadolu'da kuşlara yaratıcı ile yaratılan arasında bir nevi elçi misyonu yüklendiği görülmektedir. Kuşlar anlatılarda bir türden farklı bir türe (genel olarak insandan kuşa) dönüşen varlıklar olarak geçmektedir. Diğer yandan “haber taşıyan” varlıklar olarak halk anlatılarında yer edinmişlerdir (Türktaş, 2017). Bu coğrafyada ortak inanış⁴ olmamakla birlikte bazı inanışların yaygın olduğu bilinmektedir. Genel olarak kuşlar anlatılarda uğurlu, uğursuz, haberci veya bir türden farklı bir türe değişen varlıklar olarak geçmektedir.

2.2.1 Baykuş: Baykuşun gece hayvanı olması dolayısıyla uğursuz olduğuna ve ölümün habercisi olduğuna inanılmaktadır (Siddiq, 2019, s. 113). Baykuşun bir evin çatısına konmasının ve özellikle orada ötmesinin o evden bir ölünün çıkacağına dair işaret olduğuna inanılmaktadır (A.Ç-27). Güneydoğu Bölgesinde baykuşun uğursuz olmasının sebebinin katil olması olarak anlatılmaktadır. Baykuş bir zamanlar insandı, erkek kardeşi vardı ve adı Yakup'tu. Bu iki kardeşin üvey anneleri onları ormana, yenen bir ot toplamaları için yollamış. Kızın çantası ise yırtık olduğundan dolayı, ot toplayıp içine attıkça otlar düşüyormuş. Sonra kız çantasına bakınca çantanın boş olduğunu görmüş ve kız kardeşi bütün otları erkek kardeşinin yediğini sanmış. Bu yüzden onunla tartışırken kazayla erkek kardeşini öldürmüştü. Bu pişmanlıktan dolayı yaratıcıya

⁴ Bir inanışın tek ve yaygın olması durumu.

“beni baykuş yap, hep Yakup diyeyim” diyerek dua etmiş. Daha sonra baykuş olmuş ve her zaman Yakup der. Bu yüzden baykuşun uğursuz olduğu düşünülüyor (M.Ö.-43).

2.2.2 Keklik: Uğursuz olduğuna inanılan bir diğer kuş türü de kekliktir. Bunun sebebi de kırmızı renk taşıdığındandır. Bir savaşta Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin bir ağaca saklanmışlardı. Ancak keklığın ötüşü sebebiyle yerleri açığa çıkmış ve düşmanları tarafından öldürülmüşler. Keklik de kanlarının üzerine kondu ve böylece kanları keklığın üstüne bulaştı. Bu durumdan dolayı kınalı keklığın gagasındaki ve ayaklarındaki kırmızı rengin onların kanı olduğuna inanılmaktadır (Türktaş, 2017, s. 31). Bu anlatım aynı zamanda Alevi inancında da vardır. Ancak var olan bir diğer anlatım da çil keklığı ve kınalı çil keklığı hakkındadır. Olumsuz anlatımlarda yer alan “kınalı çil keklik, Hz. Ali'nin yerini düşmana söylemiştir. Onu susturmaya çalışan çil keklığı ve Hz. Ali'nin kanını saklamaya çalışan kınalı keklik olumlu görülür. Bazı anlatılarda da kınalı keklik Hz. Ali'nin kanında eşinmiştir ve kötüdür” gibi farklı birçok anlatım bulunmaktadır (Türkdoğan, 2019, s. 66).

2.2.3 Tavuk: 12 hayvanlı Türk takviminde de yer alan tavuk ile ilgili inanışlar olmakla birlikte karga gibi tavuğunda rüyada görülmesinin ölümün habercisi olduğuna inanılmaktadır (Ersoy, 2002). Bunun yanı sıra uzun uzun ötmesinin de ölümün habercisi olacağına inanılmaktadır (Örnek, 1971, s. 17). Aynı zamanda Alevi inancında da uğursuz olarak görülen bir hayvandır. Bunun sebebi de yine ötüşüdür ve gereğinden fazla öterse kesilmesi gerektiğine inanılmaktadır (Türkdoğan, 2019, ss. 65-66). Ayrıca karatavuk ile büyü yapılmaktadır. Özellikle yaygın bir tür olmadığından dolayı insanlar kara tavuk ararlar. Bu yüzden kara tavuk yetiştirmeyen insanlar dahi vardır (M.Ö.-43).

2.2.4 Horoz: Horozun akşam ötmesinin ve vakitsiz ölmesinin uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır (Sinmez & Aslım, 2017, s. 214). Diğer yandan Alevi inancında hem en önemli kurban hayvanlarından biri olarak kutsal hem de ötüşünden dolayı uğursuz olarak görülmektedir (Türkdoğan, 2019, s. 68).

2.2.5 Leylek: Leylek bazı inanışlarda ölümün habercisi olarak görülmektedir. Ancak beraberinde getirdiği nesnelere göre bu durum değerlendirilir. Örneğin “ayağında veya ağzında kara çaput, göç dönüşü ayaklarında beyaz şeyler veya baharda döndüğünde ağzında beyaz çaput getirirse” ölümün haberini getirdiğine inanılmaktadır. Diğer yandan zamansız yani göç etmesi gereken mevsimde görülürse ayrıca bu durumunda ölümün habercisi olduğuna inanılmaktadır (Örnek, 1971, s. 20).

2.2.6 Ağaçkakan: Karadeniz bölgesinin Rize şehrinde yaşayan E.K (K-30) “sabahleyin ağaçkakan sesini duyan kimse bir şeyler yemeli yoksa bütün yılı tembellikle⁵ geçer. Dedem biz küçükken kendisi duyduğunda biz duymasak bile bize ağzımıza bir lokma ekmek atın derdi” dedi.

3.3. Sürüngenler

3.3.1 Kaplumbağa: Türk mitolojisinde kutsanan bir hayvan olmasının yanı sıra Alevi inancında da çoğunlukla tılsım olarak görülen bir hayvandır. Anlatıya göre kişi, kaplumbağa

⁵ Bedensel olarak uyumsuzluk.

olmadan önce dervişmiş ve insanları iyi edermiş. Ancak derviş bir gün birine âşık olmuş ve ona olan aşkı yaratıcıya olan aşkıdan büyükmüş. Bu durum sonucunda gücünü yitirmiş ve buna çok üzülen derviş kaplumbağa dahi olsa güçlerini geri istediğini söyleyerek dua etmiş. Bunun sonucunda kaplumbağa olmuş ve kaplumbağanın da iyi etmesinin sebebinin güçleri geri gelen dervişten olduğuna dair bir inanış vardır. Bunun yanı sıra Türk inanışlarında da zor durumda olan gelinin kurtulmak için dua etmesi sonucu kaplumbağaya dönüştüğüne bazen de tartıda hile yapan bir tüccarın ceza olarak kaplumbağaya dönüştüğüne dair anlatılar vardır. Bütün bu olumsuz dönüşüm anlatılarına rağmen kaplumbağa öldürmek hoş karşılanmamaktadır (Türkdoğan, 2019, ss. 63-64). Ayrıca Kayseri’de yerel inanışa göre, evin kapısına kaplumbağa kabuğu koymak uğur getirmektedir (Özen & Yüksel, 2014, s. 24) ve yine kaplumbağanın kabuğunun doğaüstü güçleri durdurma gücü olduğuna inanılmaktadır (Siddiq & Şanlı, 2020, s. 163). Son olarak Bingöl ve Mardin’de⁶ rastlanan bir inanışa göre yağmur duası sırasında kaplumbağa ağaca asılır, sebebi ise susuz kalan kaplumbağanın Allah’a yalvaracağına ve dolayısıyla yağmur yağacağına dair inancın olmasıdır (Irmak, 2018, s. 208).

3.4. Balıklar

3.4.1 Yunus: Hz. Yunus’un denize atılması ile onu Yunus’un yuttuğuna ve üç gün sonra Allah’ın emri ile karaya bırakıldığına inanılmaktadır. Bu anlatı İslam’ın kutsal kitabı olan Kur’an-ı Kerim’de Saffat adlı surede 139-148 ayetlerinde geçmektedir (Yazır, t.y.).

3.4.2 Alabalık: Alabalığın kısırlığı giderdiğine ve sarılık olan birinin alabalık yakalayıp balık ölene kadar ona bakarsa sarılığın geçeceğine inanılmaktadır (Eyuboğlu, 1998, ss. 178-205).

3.4.3 Akrepler: Mardin bölgesinde giderek azalan ve unutulmaya başlanan bir inanışa göre akrebin maviden korktuğuna inanıldığı için eve girmesin diye eskiden insanlar evlerini maviye boyamaktaydılar (T.Ö.-74).

3.5. Böcekler

3.5.1 Karınca: Bir karınca bir eve girmişse o karıncanın ev sahiplerine bu evi terk edin demeye çalıştığına inanılmaktadır (T.Ö.-74).

3.5.2 Uğur Böceği: Güneydoğu Bölgesinde uğur böceğinin Allah ile irtibat kurabileceğine dair bir inanış bulunmaktadır. Çocuklar uğur böceğini gördüğünde onu alır ve dileklerini fısıldar sonra havaya salar. Uğur böceğinin Allah’a ulaşip dileği iletteceğine ve özellikle bu eylem gerçekleştirildiğinde dileğin gerçekleşeceğine inanılmaktadır. Uğur böceği, insan ile Allah arasında aracı gibi görülmektedir. Bununla birlikte bu inanış kimilerine göre “halk efsanesi”dir ve giderek unutulmaya başlanmıştır.

⁶ Bu inanış, küçük ölçekli toplumlarda görülmektedir. Dolayısıyla Anadolu’da bu inanışın yer yer görülebileceği çıkarımının yapılabilmesi mümkündür.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Anadolu birçok medeniyete ev sahipliği yaptığından dolayı çeşitli inançların izleri görülmektedir. İnançların izleri, kaybolmamakla birlikte dönemin hâkim inanç sistemine adapte olmaktadır. Bu sebeple de inanışlar uğursuz, kutsal veya birtakım olayların habercisi olarak “halk anlatıları” veya dinsel nitelik taşıyan öğeler adı altında nesilden nesle taşınmaktadır (Tanrıverdi, 2018, s. 599). Ayrıca inanışların doğa kaynaklı, belli bir mantığı ve felsefesi olması sebebiyle doğadan ayrıştırılması mümkün değildir ve bunun yapılması sonucu doğru veriler elde edilemeyecektir. Dolayısıyla inanışlar konusunda çevresel faktörler, coğrafi faktörler ve tarihsel çerçeve göz önünde bulundurulmalıdır.

“Doğal koşullar” iki yönlüdür. Birincisi, insan tabiatı/doğası; ikincisi ise çevresel faktörlerdir. İnsan, kendi düzenini kurmaya meyillidir ve amacı varlığını sürdürmektir. Bunları yaparken de hem doğaya uyum sağlar hem de doğayı kullanır, onu kendisine uydurur. Kendi doğasının ihtiyaçlarını karşılamak için çevreyi/doğayı kullanır. Kullandığı doğa ise kendi çevresidir. Yani kullanım biçimi, yöntemi ve mantığı kendi çevresine göre şekillenir. Bu bağlamda çevresel faktörler belirleyici rol oynamaktadır. Yani çevresinde var olan şeyi kültürüne dahil etmeye meyillidir. Bu bağlamda farklı inanışların olmasının sebebi farklı kültürel süreçler, coğrafya ve inançlar, farklı bilişsel süreçler, eğitim ve bunlar dışında kalan dünyanın her bir parçasına/özelliğine maruz kalmaktır. Farklı mekâna, coğrafyaya ve etkilere maruz kalmak çeşitliliği doğurur.

İkinci olarak, bölgeden bölgeye hatta şehrin kendi içinde bile farklılık gösteren inanışlar bulunmaktadır. Bunun çevresel, kültürel ve dinsel etkileri bulunmaktadır. Bu durum bölgesel farklılık sebebiyle toplumların teması ile inanış alışverişi sağlanmamış olması, geçmişte inanılan inancın izlerinin kaybolmaması ve dinsel anlatılar olarak açıklanabilmektedir. Dini inançların yanı sıra halk anlatıları ve geçmiş inanışlar bugüne kadar taşınan anlatılarda yer almaktadır. Hayvanlar genel olarak simge/sembol, haberci, kutsal ve tabu olarak görülmeyle birlikte bu konuda bir ortak inanış bulunmamaktadır. Ancak hayvanlar ile ilgili anlatılarda yadsınamayacak bir ayrıntı vardır, o da yardımcı rollerinde olmalarıdır. Diğer yandan ceza veya buldukları durumdan kurtulmak için dönüşülen varlıklar olmaları bir diğer önemli ayrıntılardan biridir.

Hayvanlar ile ilgili genel olarak uğursuz-uğurlu olduklarına ya da öldürmenin günah veya sevap olduğuna dair inanışlar bulunmaktadır. Halk inanışlarında öldürülmesi veya öldürülmemesi gereken hayvanlar da vardır. Genel olarak din kaynaklı bu inanışların temeli olmamak ile birlikte “uydurma olduğu düşünülen hadisler” de kanıt olarak gösterilmektedir. Örneğin kertenkele öldüren kişinin cennete gideceğine inanılmaktadır. Çünkü Hz. İbrahim ateşe atıldığında, ateşin harlanması için kertenkelenin ateşe üflediğine inanılmaktadır. Bu yüzden onu öldürmek sevaptır denilmektedir. Bu inanca kanıt olarak “Bir vuruşta öldürene 100 sevap, iki vuruşta öldürene biraz daha az sevap vardır” hadisi kanıt olarak gösterilmektedir (Akyüz, 2013). Diğer yandan Hz. İbrahim ateşe atıldığında, karınca ağzına su koyup ateşi söndürmeye çalışmıştır. Bu yüzden onu öldürmenin günah olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca örümceğin öldürülmemesi gerektiğine inanılır. Çünkü Hz. Muhammed mağaraya saklandığında ağını girişe örmüş ve onu korumuştur. Bu yüzden onu öldürmenin günah olduğu söylenmektedir. Bu durumların yanı sıra inanışlarda efsanevi, koruyucu ve haberci niteliği taşıyan hayvanlar, insan hafızasında “yardımcı” rolünde

oldukları görülmektedir. Her ne kadar insan-hayvan ilişkisi duygusal bir bağ içerse de bu durum yadsınamaz bir gerçek ve yaygın olan bir durumdur.

Üçüncü olarak insan-doğa ilişkisi insanlığın doğuşundan itibaren var olan bir ilişkidir. Dolayısıyla insanın kültüründe ve uygulamalarında doğa her zaman etkin bir rol oynamıştır. İnsan doğayı var olma aracı ve yardımcısı olarak kullanmıştır. Doğa her ögesi ile insan kültüründe var olduğu için inançlarında da belirgin bir rol oynamıştır. Özellikle hayvanlar bu konuda apaçık bir rol oynamaktadır.

Son olarak inançlardaki tarihsel arka plan yadsınamaz bir gerçektir. Geçmişten bu yana hayvanlar ile insanlar ortak bir alanda yaşamıştır. Dolayısıyla hayvanlar inançlarda ve inanışlarda da yer almaktadır. Hayvanların çokça yer aldığı bir diğer inanış da “Şamanizm”dir”. Örneğin şamanın kaftanının ön, kol ve arka kısmına iskelet sembolü çizilirdi. Bu sembol bazen hayvan ile yapılmaktaydı. Şamanizm’de at, “ölüm hayvanı” ve “ruh götürücü” anlamına gelirken kurt, kuzgun ve köpek aç gözlü olarak tanındıklarından dolayı bu sembole sahip olan şamanların zayıf olduklarına inanılmaktaydı. Ayı ve ayı pençesine dair inançlar da bulunmaktaydı. Kaftanlara (ayı pençesi özellikle ayakkabılara yapılırdı) korkutma, savunma ve saldırı gibi amaçlarla çizilmekteydi (Eliade, 1999, ss. 117, 508). Ayrıca “büyülü mağara sanatında” hayvan sembolleri bulunmaktadır. Buradan da anlaşılabilceği gibi geçmişten bu yana hayvanlar büyü, din ve sanat alanında çokça görülmektedir (Drury, 1996, ss. 22-23). Ancak sanat ve inançların yanı sıra avlanmada, beslenmede, alet yapımında da hayvanlar kullanılmaktaydı.

Varılan nokta şu ki din ve kültürün çatışma halinden sonra ortaya çıkan etkileşim, dinin kültüre nüfuz etmesi (Tanrıverdi, 2018) ve her alanda hakimiyet kurmaya başlamasıdır. Ancak bunu kültürü yok etmeden, uyum sağlayarak ama aynı zamanda değiştirerek yaptığı inanış ve inanç sembolleri örnekleri üzerinden görülebilmektedir (Tanrıverdi, 2018). İnanışların toplumsal olarak üstlendiği işlevselliği; dini duyguları besleme, bireyin kutsalla iletişim kurmasını sağlama ve dine mensup kişileri etrafında toplamak gibi örnekler üzerinden açıklanabilmektedir (Kızıl, 2018). Bu durum ayrıca inanışların öneminin ve varlığının bugüne kadar taşınmasına olanak sağlamaktadır. Buna örnek olarak hayvanı kurban etme, yaratıcı ile arasında aracı kılma, imanını destekleyecek ve kendisini cennete dahi götürebilecek eylemlerde yardımcı rol kimi zaman başrol olarak yer almaları gösterilebilmektedir. Ancak etkileme, değiştirme veya uyum sağlama durumu tek taraflı değildir. Bu üç durum karşılıklıdır. Yani ana-akım inançlar üzerine geleneklerin de etkileri bulunmaktadır. Geleneğin yok olmaması, dini sisteme ve fikirlerine adapte olması ve varlığını sürdürmesi dolayısıyla inanışlar, inanç sistemine dahil olmaktadır.

Tarihten bugüne birçok medeniyet tek bir inanca bağlı kalmamıştır. Etkileşim, çevresel ve siyasi faktörler gibi birçok sebeple toplumların inancı değişmiştir ancak yok olmamıştır. Her bir inanç veya kültür, farklı bir toplum ile etkileşimi sonucunda inançları da tesir etmiştir. Bu etkilenme durumu değişim veya reform olarak görülmüştür. Değişim, inancın farklı etkiler sonucu etkilenmesi ve “etki eden ögenin” mevcut olan inanca adapte olması ile görülmektedir. Bulgular kısmında da görüldüğü gibi tarih boyunca kaybolmayan inançlar varlığını var olan inanca adapte olarak sürdürmektedir. Bu durum her inanç için geçerli olmamak ile birlikte tarihte nedeni tam olarak çözülemeyen bir veya birçok sebepten ötürü toplumlar kimi inanışlarını ve anlatılarını sürdürmektedir. Bu bağlamda temel etkenin tarih ve coğrafi etkenler olduğunu düşündüğüm bir diğer nokta da memeliler, kuşlar ve mitolojik hayvanların daha çok inanç ve

inanişlarda bulunduğudur. Bu hayvanlar ile ilgili inanişlar halk anlatılarında sık sık rastlanmaktadır. Diğer yandan kırsal bölgelerde coğrafi sebeplerden ötürü böcek ve sürüngenlere sık sık rastlanmasından dolayı bu tür inanişlar şehirlere göre kırsal bölgelerde daha yaygındır.

Sonuç olarak grup halinde yaşayan insanlar, ortak değer ve inançlara sahip olmaya, bunların devamlılığını sürdürmeye eğilimlidir. Hayvanlar da tarihöncesinden bu yana sosyo-kültürel uygulamalarda (özellikle totem hayvanı olarak) yer almaktadır. Kültüre dahil olan inanişlar, zamanla günlük hayatta kendine yer edinir ve toplumun/kültürün kaçınılmaz bir parçası olmaya başlar. İnanışlarda temel etkenler zaman (değişim ve dönüşüm açısından anlatının ortaya atılması, gelişmesi, kültürde yer edinmesi gibi bir döngü için esastır), farklı kültürler ile etkileşim, coğrafi etkiler, geleneksel anlayış ve din olgusu inanişlarda oldukça etkilidir denebilmektedir. Ancak bir bölge ve hatta şehirde bir inaniş şehrin bir kesiminde bilinip inanılsa dahi farklı bir kesim tarafından bilinmediği de mümkündür. Diğer yandan birtakım inanişların dünyanın farklı bölgelerinde ortak veya benzer olduğu kuşku götürmez bir gerçektir.

Teşekkürler

Lisans bitirme tezi danışman hocam, Doç. Dr. Abu Bakar SIDDIQ'a ve Yüksek Lisans mezunu M. Eyyub DALAR'a tüm yardımları ve destekleri için teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

Akyüz, H. (2013). Kertenkelenin Öldürülmesi İle İlgili HAdislerin Tahlil ve Tenkidi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13(1), 173-214.

Atmaca, V. (2011). Hadislerde Geçen Şifalı Yöntemler ve İlaç Adları. *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 9(1), Art. 1.

Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. Kabalıcı Yayınevi.

Drury, N. (1996). *Şamanizm* (E. Şimşek, Çev.). Okyanus Yayıncılık ve Yapımcılık.

Eliade, M. (1999). *Şamanizm* (İ. Birkan, Çev.). İmge Kitabevi Yayınları.

Ersoy, R. (2002). Türklerde Ölüm ve Ölü İle İlgili Rit ve Ritüeller. *Milli Folklor*, 7(54), 86-101.

Eyuboğlu, İ. Z. (1998). *Anadolu İlaçları* (1. baskı). Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Helimoğlu Yavuz, M. (2017). *Diyarbakır Efsaneleri*. Kaynak Yayınları.

Irmak, Y. (2018). Bingöl Halk İnançları ve Uygulamaları. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 17, 191-222.

Kızıl, H. (2018). İşlevleri Açısından Dini Sembol. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 30-41.

Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Özen, R., & Yüksel, E. (2014). Kayseri Folklorunda Hayvanlar İle İlgili İnanışlar Üzerine Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 11(1), 23-28.

Siddiq, A. B. (2019). *Tarihöncesi Toplumlarda İnsan-Hayvan İlişkisi ve Orta Anadolu Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Faunası*. Çizgi Kitabevi.

Siddiq, A. B., & Şanlı, S. (2020). Animals and Pastoral Groups in the Mountainous Ömerli District of Southeast Anatolia. *Anthrozoös*, 33(2), 153-173.

Sinmez, Ç. Ç., & Aslım, G. (2017). İç Anadolu Bölgesindeki Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 81, 205-232.

Tanrıverdi, H. (2018). Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(3), Art. 3.

Türkdoğan, S. T. (2019). *Alevi İnançlarında Hayvan Mitolojisi ve Tabusu* [Yükseklisans Tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Türktaş, M. M. (2017). Anadolu'da Anlatılan Kuş Efsaneleri. İçinde E. Gürsoy Naskali (Ed.), *Kuş Kitabı* (ss. 27-37). Kitabevi Yayınları.

Yazır, E. M. H. (t.y.). *Kur'an-ı Kerim ve Renkli Kelime Meali*. Seda Yayınları.

